https://doi.org/10.63356/stes.hum.2026.001 УДК 050(=163.41)(497.113) „1825“

SERBSKA LETOPIS (1825): KULTURNI MANIFEST EPOHE

Autor: BOJANA M. JOKIĆ
e-mail: b.jokic-18098@filfak.ni.ac.rs
Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu

Cilj: Cilj rada jeste da se utvrdi kulturno-istorijski i programski značaj prvog broja časopisa *Serbska letopis* iz 1825. godine i pokaže da njegovo pokretanje nije predstavljalo samo književni poduhvat, već i oblik institucionalnog i kulturnog samoosvešćivanja srpske zajednice.

Materijal i metode: Analiziraju se tematske celine i rubrike prvog broja – *Predislovije*, *Mesecеslov*, biografski, moralno-poučni i poetski tekstovi – u okviru kulturološkog i književnoistorijskog pristupa. Posebna pažnja posvećena je društveno-istorijskom kontekstu nastanka časopisa i programskim idejama Georgija Magaraševića, naročito panslovenstvu.

Rezultati: Analiza pokazuje da je *Serbska letopis* koncipiran kao sintetički kulturni program u kojem se prožimaju prosvetiteljski racionalizam i romantičarski kult narodne tradicije. Objedinjavanjem književnosti, istorije, moralne misli i dokumentarnog materijala, časopis je ostvarivao funkciju prosvećivanja i očuvanja nacionalnog identiteta, istovremeno ga pozicionirajući u širi slovenski i evropski intelektualni kontekst.

Zaključak: Prvi broj *Serbske letopisi* predstavlja programski izraz kulturnog humanizma i nacionalnog prosvećivanja čiji je značaj prevazilazio granice književnog časopisa. Njegovim pokretanjem postavljeni su važni temelji za institucionalizaciju i razvoj moderne srpske kulture XIX veka.

Ključne reči: Georgije Magarašević; *Serbska letopis*; XIX vek; nacionalna svest; prosvetiteljstvo; romantizam; panslovenstvo

I

„Ako postoje književni časopisi koji su, po mnogo čemu, neobični, jedinstveni, neponovljivi kao svetski književni i kulturni fenomeni, onda se takav jedan nalazi u srpskoj kulturi.” (Negrišorac, 2023, str. 217) Pojava prvog broja glasila Serbska letopis 1825. godine predstavlja jedan od presudnih trenutaka u razvoju srpske kulture i književnosti XIX veka. Osnivanje časopisa nije bilo samo izdavački poduhvat, već i akt kulturnog samopotvrđivanja srpske zajednice u okolnostima u kojima je bilo neophodno institucionalno uobličiti i učvrstiti nacionalni identitet. Početak XIX veka za srpski narod u Habzburškoj monarhiji predstavljao je razdoblje intenzivnih kulturnih i nacionalnih preobražaja. Posle vekova bez državnosti, srpska zajednica u Ugarskoj nastojala je da očuva svoje duhovne i kulturne osobenosti unutar carstva. Gašenjem Novina serbskih 1822. godine Srbi su ostali bez štampanog glasila na svom jeziku, što je u intelektualnim krugovima izazvalo svest o potrebi stvaranja trajnijeg oblika kulturne komunikacije. Istovremeno, evropski tokovi prosvetiteljstva i ranog romantizma, kao i porast nacionalnih

pokreta među Slovenima, snažno su uticali na srpske intelektualne krugove. U takvom ambijentu Georgije Magarašević i njegovi saradnici pokreću 1825. godine Serbska letopis, prvi srpski književni časopis koji je trebalo da postane kulturni i intelektualni centar Srba. Njeno pojavljivanje nije bilo samo izdavački poduhvat, već kulturni manifest epohe: pokušaj da se književnost, istorija, kultura i nacionalni ideali povežu u zajednički program prosvećivanja.

Polazeći od navedenih društvenih okolnosti i istorijskog značaja književnog glasila Serbska letopis, cilj našeg rada jeste analiza časopisa kao značajanog književnog i kulturnog fenomena koji je u osnovi oblikovao koncept moderne srpske kulture XIX veka. Fokus istraživanja usmeren je na prvi broj iz 1825. godine, koji predstavlja idejni i poetički okvir u kojem koegzistiraju prosvetiteljski diskurs i romantičarska koncepcija očuvanja nacionalnog identiteta. S tim u vezi, krajnji rezultat rada jeste prikaz načina na koji Serbska letopis funkcioniše kao medijum nacionalnog samoosvešćivanja i kulturnog programa srpske inteligencije, kao i ispitivanje njegovog značaja u formiranju književnosti koja je nosilac kulturne i nacionalne svesti. Originalni naučni doprinos rada ogleda se u tome što se prvi broj časopisa ne posmatra isključivo kao istorijski dokument, već se analizira kao koherentan kulturni i idejni program, kroz čije se sadržinske i poetičke osobenosti mogu pratiti procesi oblikovanja moderne srpske književne i nacionalne svesti.

Metodološki pristup zasniva se na kombinaciji književnoistorijske, analitičko-interpretativne i kulturnoistorijske metode. Književnoistorijski pristup omogućava sagledavanje časopisa u kontekstu društvenih, političkih i kulturnih prilika prve polovine XIX veka, dok se analitičko-interpretativna metoda primenjuje u razmatranju pojedinačnih priloga, njihovih tematskih i žanrovskih osobenosti, kao i idejnih i poetičkih obrazaca koje zastupaju. Kulturnoistorijska perspektiva omogućava da se sadržaj časopisa dovede u vezu sa širim procesima nacionalnog samoosvešćivanja i institucionalizacije srpske kulture. Na taj način, istraživanje nastoji da pokaže kako se u prvom broju časopisa uspostavlja odnos između književnosti i nacionalnog identiteta, ali i kako se kroz uređivački izbor i koncepciju časopisa oblikuje jedan od ranih modela moderne srpske kulturne komunikacije.

II

Početkom XIX veka srpska kultura u Habzburškoj monarhiji nalazila se u procesu postepenog institucionalnog oblikovanja. Iako je srpska inteligencija delovala u okvirima ograničenih političkih i obrazovnih mogućnosti, porast broja škola, biblioteka i štamparija svedoči o jačanju svesti o potrebi za sistematskim kulturnim radom. Ukidanjem Novina serbskih 1822. godine prekinut je kontinuitet štampanog izražavanja na narodnom jeziku, što je u krugovima obrazovanih Srba izazvalo osećaj praznine i potrebu za novim oblikom javnog govora. Upravo iz te potrebe izrasta ideja o Serbskom letopisu kao trajnijem i reprezentativnijem vidu kulturne komunikacije. Georgije Magarašević, profesor Novosadske gimnazije i jedan od vodećih intelektualaca svoga doba, shvatio je da srpska književnost mora dobiti institucionalnu podršku kako bi postala osnov kulturnog i nacionalnog identiteta. „Iako vezan mnogim nitima za tradiciju, na kojoj je počivala srpska „učena klasa", Magarašević je još kao učenik i mlad nastavnik veoma dobro osetio najavu novog vremena i strujanje novih ideja. On je prihvatio ideje Dositeja Obradovića, prvog vesnika i začetnika kulturne revolucije kod Srba, i na njima izgrađivao svoj stav prema životu… U naporima jednog dela građanstva da se u književnosti izbori građansko pravo narodnom jeziku, što je u svoje vreme isticao i Dositej, Magarašević se našao uz Vuka, koji je taj zahtev najjasnije formulisao i najdoslednije primenjivao. Otuda i njegovo prijateljstvo i njegova saradnja sa Vukom." (Milisavac, 1987, str. 46) U tom smislu, Serbski letopis Magarašević je konceptualizovao kao institucionalni okvir u kojem se književnost,

istorija i moralna misao integrišu u jedinstveni kulturni program. Pozicionirana na preseku književnog i prosvetiteljskog diskursa, redakcija je nastojala da uspostavi idejno i vrednosno jedinstvo srpske kulture u epohi u kojoj je nedostajala državna institucionalna potpora. Odnos Magaraševića prema Vuku Karadžiću predstavlja u tom kontekstu jedan od ključnih aspekata razumevanja njegove kulturne misije. Iako je ostajao rezervisan prema radikalnosti Vukovih jezičkih reformi, Magarašević je delio njegovo uverenje da se nacionalni identitet mora zasnivati na jezičkom i duhovnom jedinstvu naroda. Ta pozicija umerenog reformizma, kojom se težilo sintezi tradicionalnog i modernog, svedoči o pokušaju da se u okviru jedne publikacije pomire nasleđe slavenosrpske književnosti i novi principi narodnog jezika. Ovaj idejni kompromis između prosvetiteljskog racionalizma i romantičarskog narodnog idealizma određuje kulturnoistorijski značaj ovog gllasila. U njemu se artikuliše specifična kulturna paradigma srpske građanske inteligencije prve polovine XIX veka koja nastoji da književnost i periodiku upotrebi kao sredstvo kolektivnog samoosvešćivanja. Serbska letopis stoga ne predstavlja samo književni časopis, već i diskurzivni prostor u kojem se oblikuju temeljni pojmovi srpske moderne kulture: ideja o prosvećivanju naroda, institucionalizacija književnog života i afirmacija kulturnog autoriteta pisane reči. Njena uloga posrednika između starog i novog, između tradicije i evropske modernosti, čini je paradigmatičnim tekstom srpske kulturne istorije s početka XIX veka.

„U početku nije imao isključivo nacionalni karakter, jer se iz predgovora prvog broja uočava prisustvo ideja o sveslovenskoj solidarnosti." (Jakovljević, 2017, str. 225) Magarašević je jasno iskazao uverenje da kulturni napredak jednog naroda može imati šire, opšteslovensko značenje. U duhu ranog kulturnog panslavizma, on je smatrao da se rad na prosvećivanju i duhovnom uzdizanju Srba može posmatrati kao deo zajedničkog napora slovenskih naroda „ot Adrijatskog do Ledenog, i ot Baltiskog do Crnog mora" da se afirmišu unutar evropske kulturne zajednice. Ta svest o uzajamnosti i solidarnosti među Slovenima predstavljala je sastavni deo njegove ideje. „U Magaraševićevom intelektualnom liku odražavao se splet raznorodnih uticaja jednog prelaznog i prelomnog vremena." (Milisavac, 1986, str. 78) Shodno tome, Serbska letopis je od samog početka zamišljen ne samo kao hronika srpskog kulturnog života, nego i kao mesto kulturne razmene i dijaloga među srodnim slovenskim narodima. Publikovanjem tekstova koji su imali istorijsku, jezičku i moralnu vrednost, Magarašević je težio da srpsku književnost predstavi kao ravnopravan deo šireg slovenskog duhovnog prostora. U tom smislu, njegov koncept kulture zasniva se na ideji uzajamne koristi, odnosno da rad srpskih pisaca bude od koristi i drugim Slovenima, kao što će i njihovo stvaralaštvo obogaćivati srpsku kulturnu svest. Taj programski panslavistički element Letopisa pokazuje da je Magaraševićev kulturni projekat imao i humanističku dimenziju: težnju ka duhovnom ujedinjenju slovenskih naroda kroz kulturu.

III

„Objavljenije, oglas o izdavanju časopisa, datirano sa 18. junom 1823. a potpisano punim imenom, Magšarević je poslao u Beč svome prijatelju Jovanu Hadžiću s molbom da ga tamo da odštampati." (Milisavac, 1986, str. 87) U *Objavljeniju* najavljen je izlazak prvog broja časopisa Serbska letopis krajem oktobra iste godine. Takođe, napomenuto je da će se broj časti godišnje zavisiti od odziva čitalačke publike. Magarašević iskazuje i duboko uverenje u značaj prosvetiteljskog rada i uzajamnog delovanja „učenih i rodoljubivih Srba", čiji je zadatak da svojim znanjem i javnim delovanjem doprinesu napretku narodne svesti i nacionalnog ponosa. Posebno se naglašava potreba za saradnjom između učenih pojedinaca i šireg društva, kako bi se ostvarila „narodna polza", što odražava ideal

prosvetiteljskog utilitarizma toga doba. Autor *Objavljenija* ističe i važnost biografije kao žanra koji će se naći u Letopisu, a koji putem javnog predstavljanja zasluga pojedinaca, učvršćuje kolektivni identitet i istorijsku samosvest nacije. Retorika ovog teksta prožeta je osećanjem skromnosti i nacionalnim entuzijazmom, što svedoči o intelektualnom i kulturnom oblikovanju srpske građanske elite u Ugarskoj, u kome se znanje povezuje s moralnim i patriotskim vrednostima. Međutim, iako je časopis bio potpuno pripremljen za štampu već u junu 1823, sakupio 29 pretplatnika i imao obezbeđenog izdavača, Konstantina Kaulicija, odobrenje za štampu od budimskog cenzora Antonija Tumara dobio je tek 12. maja 1824. godine. Časopis je izašao 1825. godine pod naslovom Serbska letopis, koji je posle drugog broja promenjen u Serbskij letopis, zbog uočene greške u gramatičkom rodu.

Magaraševićevo *Predislovije* otvara časopis kao svojevrstan programski i idejni okvir, uvodeći čitaoca u njegovu svrhu i kulturni značaj. U njemu se objašnjava razlog za zakasneli izlazak prvog broja, ističući da je njegovo pripremanje zahtevalo veliku saradnju, ulaganje i trud. Urednik naglašava da su mnogi znameniti Srbi doprineli svojim prilozima, te da već postoji materijal i za narednu časticu časopisa. Pored organizacionih i tehničkih objašnjenja, predislovije ističe i idejni program. Letopis ima prosvetiteljsku i panslovensku nameru, nastoji da zabeleži napredak srpske i slovenske književnosti i da svojim delovanjem doprinese njenom razvoju. Posebna pažnja posvećena je jeziku i pravopisu, s težnjom da časopis prati novine u ovim oblastima i time podstakne unapređenje kulturnog standarda.

Nakon *Predislovija* nalazi se *Meseceslov za leto 1825*, odnosno crkveni kalendar sa pregledom praznika i svetitelja tokom godine. Njegovo uključivanje svedoči o nastojanju uredništva da novi časopis poveže savremene prosvetiteljske težnje sa duhovnim i verskim nasleđem srpskog naroda. Na taj način, *Meseceslov* predstavlja simboličnu sponu između crkvene tradicije i modernog književnog izraza, što je u skladu sa idejom očuvanja nacionalnog identiteta kroz kulturu i pisanu reč.

Prva čast časopisa sadrži i *Naznačenije o evropskim vladarima i statističkim podacima o njihovim zemljama (broj stanovnika, veličina državnog duga, godišnji prihod i rashod)*, sa posebnom tabelom za Austrijsko carstvo. Uredništvo zatim čitaocu daje uvid u demografsku strukturu Evrope (religijsku i nacionalnu). Rubrika pod naslovom *Serbsko sveštenstvo* predstavlja sistematizovan pregled unutrašnje hijerarhije Srpske pravoslavne crkve u prvoj polovini XIX veka. U njemu se najpre navode arhijereji – arhiepiskop i mitropolit – kao najviši nosioci duhovne vlasti. Nakon toga sledi popis monaškog sveštenstva, koje obavlja službu u manastirima, a zatim i mirskog, parohijskog sveštenstva, neposredno povezanog sa vernicima i crkvenim životom lokalnih zajednica. Uz svako ime naznačeno je mesto službe, što tekstu daje karakter delimičnog crkveno-geografskog registra i omogućava uvid u prostornu organizaciju i rasprostranjenost srpskog klira. Na taj način poglavlje ima, ne samo dokumentarnu i istorijsku vrednost, već i šire kulturno značenje, jer potvrđuje postojanje jasno ustrojenog i funkcionalnog sistema crkvene uprave kao važnog činioca očuvanja nacionalnog identiteta.

Nakon rubrike posvećene crkvenoj hijerarhiji, Letopis donosi pregled predstavnika srpskog vojnog sloja. Rubrike pod naslovima S*erblji generali, Serblji štaboficiri, Petrovaradinska regimenta* i *Šajkaški bataljon* prikazuju organizaciju i raspored srpskih oficira u okviru austrijske vojske, ističući njihovo učešće i ulogu u državnoj službi. Ovaj niz tekstova ima jasan društveno-dokumentarni karakter: kao što spisak sveštenstva svedoči o uređenosti duhovnog života, tako i pregled vojnih starešina pokazuje stepen integracije i značaj Srba u vojnoj i administrativnoj strukturi carevine. Na taj način Letopis ne samo da registruje pojedince i institucije, već oblikuje sliku o srpskom narodu kao uređenoj kulturnoj zajednici sa razvijenom duhovnom i vojnom organizacijom.

Biografičeske čerte slavni Serbalja predstavlja jedan od najznačajnijih delova prvog broja Letopisa Matice srpske, jer objedinjuje moralno-poučni i nacionalno-pedagoški program časopisa. U uvodnom delu autor ističe uverenje da „ništa ne deluje snažnije na

srce od dobrog primera", naglašavajući da je cilj ovih biografija (prim. B. J. pomenuto i u *Objavljeniju*) ne pohvala, već podsticaj – primer kojim se treba voditi. Dobri primeri, kako se navodi, treba da proističu iz različitih sfera društvenog života: crkvene, vojne i učene, jer se u svakoj od njih mogu pronaći ličnosti dostojne ugleda. Ovakvo stanovište odražava prosvetiteljsku ideologiju doba – veru u vaspitnu snagu uzora, u moralno usavršavanje pojedinca kroz primere rodoljublja, učenosti, skromnosti i smirenosti. Pisac naglašava da je „dužnost naroda" da ističe i pamti takve ljude, čime bi se podsticala svest o nacionalnom ponosu i moralnoj vrednosti zajednice. U skladu sa tim, u rubrici su predstavljene biografije Petra Barona Duke i Jovana Draga Teodorovića, koje su date kao konkretni primeri životnih putanja što spajaju ličnu vrlinu i javnu službu. Ove biografije nisu pisane u stilu retoričke pohvale, već kao sažeti, informativni prikazi koji ističu obrazovanje, službu i zasluge pojedinaca. Svojim moralnim i vaspitnim karakterom rubrika *Biografičeske čerte slavni Serbalja* u velikoj meri doprinosi osnovnom cilju Letopisa, da uobliči sliku o Srbima kao narodu kulture, znanja i vrline, čiji se pojedinci ističu ne samo položajem, već pre svega ličnim dostojanstvom i zaslugom. Nakon biografskih priloga, u kojima se kroz primere pojedinaca podstiču moralne i rodoljubive vrednosti, sledi poglavlje *Vidov dan*. Kosovo, koje tu istu ideju uzdiže na kolektivni i istorijski nivo. Tekst je posvećen najznačajnijem datumu iz srpske kulturno-istorijske tradicije – 28. junu 1389. godine kao simbolu nacionalne žrtve, vernosti i duhovne postojanosti. Ovim poglavljem Letopis uvodi motiv nacionalnog pamćenja kao temeljnog kulturnog obrasca. Kosovska tema nije predstavljena isključivo kao istorijska, već kao mitski i moralni orijentir – kao primer rodoljublja, požrtvovanosti i moralne snage jednog naroda. Vidovdanska simbolika tako postaje most između prošlosti i savremenosti, između individualnih primera vrline (kao u biografijama) i kolektivnog, duhovnog ideala. Uključivanjem ovakvog teksta, Letopis potvrđuje svoju prosvetiteljsku, ali i romantičarsku ulogu u negovanju nacionalne svesti, istorijskom pamćenju, moralnoj odgovornosti i kulturnom kontinuitetu srpskog naroda.

Pokolenija slavenskog naroda u III desetini XIX veka predstavlja istorijsko-etnografski pregled slovenskih naroda, odnosno njihovog porekla, teritorijalne raspodele i jezičkih osobenosti. Autor najpre izlaže opšti pregled istorije slovenskog naroda, a potom precizno nabraja slovenska plemena, navodeći područja koja naseljavaju, brojnost stanovništva i jezik kojim govore. Tekst ima izrazito prosvetiteljski karakter: nastoji da čitaocu pruži sistematičnu sliku slovenskog sveta u savremenom trenutku, ali i da probudi osećaj za kulturno i jezičko srodstvo slovenskih naroda. Tako ovo poglavlje doprinosi široj ideji Letopisa o sveslovenskoj solidarnosti, povezujući nacionalnu samosvest sa nadnacionalnim, kulturnim jedinstvom Slovena. Karakter Slavenskog naroda uopšte rubrika je koja nastoji da definiše opšte karakteristike slovenskog nacionalnog bića i da odbrani dostojanstvo Slovena od predrasuda koje su o njima širili zapadnoevropski pisci. Na početku teksta ističe se da je razumevanje čoveka složen zadatak koji zahteva mnogo iskustva i pronicljivosti, a tim pre razumevanje čitavog naroda. Zato je potrebno pažljivo uočiti osnovne crte slovenskog karaktera i pristupiti mu bez predubeđenja. Autor ukazuje da je pitanje slovenskog karaktera za njega „sveta stvar", jer nepravedni sudovi stranih pisaca duboko vređaju osećanja slovenskih čitalaca. Posebno naglašava strah svakog Slovena da će u tuđim delima pronaći porugu ili omalovažavanje svog naroda. U tom kontekstu citira više zapadnoevropskih, uglavnom nemačkih pisaca – kao što su Taube i Hekt – koji u svojim opisima slovenskih zemalja iznose ponižavajuće i stereotipne predstave: da Sloveni žive u siromaštvu, da su neuredni, skloni poligamiji, da piju jaka pića ili da se lako potčinjavaju vlastima. Navedene primere autor koristi ne radi polemike sa pojedincima, već kao pokazatelj načina na koji se u zapadnoj književnosti formirao negativan obraz Slovena. Cilj teksta nije samo pobijanje tih navoda, već i afirmacija slovenskog karaktera kao moralnog, trpeljivog, skromnog i duhovno uzvišenog. Na taj način ovo poglavlje predstavlja jedan od ranih pokušaja kulturne samorefleksije i intelektualne odbrane slovenskog identiteta

u okviru srpske književne periodike XIX veka.

Rubrika *Vospitatelna zavedenija Slavena* potpisana inicijalom U. što nas može upućivati na uredništvo, posvećena je obrazovnom razvoju i vaspitanju slovenskog naroda, naglašavajući da čovek od svog rođenja, kroz detinjstvo i mladost, bez uticaja drugih ljudi ne bi dostigao nivo moralnog i intelektualnog „savršenstva". U uvodnom delu teksta izdvaja se narodna izreka da se čovek uči celog života, ističući time kontinuitet procesa obrazovanja kao osnovu ličnog i društvenog razvoja. Autor daje primere iz Rusije, gde svaka naseljena jedinica ima školu, a u većim gradovima postoje gimnazije i univerziteti. Pored toga, opisuju se zavedenija namenjena obrazovanju učitelja, lekara, činovnika i vojnika, kao i posebne ustanove koje obezbeđuju kontinuitet i unapređenje obrazovnog sistema. Takav prikaz ima dvostruku funkciju: s jedne strane, on dokumentuje organizovanu prosvetnu infrastrukturu, a s druge, služi kao uzor slovenskim narodima, uključujući Srbe, u podsticanju obrazovanja kao osnovne vrednosti. Pritom se u ovoj rubrici prepoznaje prožimanje prosvetiteljskih i ranoromantičarskih ideja: dok se obrazovanje, u duhu prosvetiteljstva, afirmiše kao sredstvo sticanja znanja, moralnog usavršavanja i društvenog napretka, ono istovremeno dobija i šire nacionalno značenje, postajući jedan od preduslova kulturnog preporoda i očuvanja identiteta slovenskih naroda. Na taj način, rubrika *Vospitatelna zavedenija Slavena* ostvaruje prosvetiteljsku funkciju časopisa, ali je istovremeno proširuje romantičarskom idejom kolektivnog kulturnog i nacionalnog samopotvrđivanja, povezujući individualni moralni razvoj sa društvenim i nacionalnim napretkom.

Rubrika *Moralne povesti* u prvom broju Letopisa otvara tekst Dositeja Obradovića naslovljen kao Abdul Ibraim, a zatim slede prevodi Herderovih dela (Polza basne, Sud afrikanski, Noć i dan, Aurora i Rana smert) izvesnog G. G, koji čitaocu pružaju primere moralne pouke kroz različite žanrove i kulturne kontekste. U cilju ilustracije rubrike i kritičkog razmatranja njenog prosvetiteljskog i moralnog aspekta, u dalja analiza biće posvećena Dositejevom tekstu Abdul Ibraim, koji predstavlja primer literarnog načina prenošenja moralnih principa i vaspitnog uticaja na čitaočevu svest. Abdul Ibraim predstavlja deo Dositejevog Naravoučenija za prevod Ezopove basne Putnici i topola. Povodom pomenute bane Dositej evocira jednu arapsku istorijicu. Priča prati Abdula Ibraima na njegovom putu od Anadolije do Meke, pri čemu je autor pažljivo opisivao prirodna okruženja kroz koja putuje – plodne doline, masline, smokovnice, cvetuće livade i kristalne potoke. Opis služi kao kontrast između prividnog rajskog okruženja i stvarnog duhovnog puta čoveka. Na putu Abdul Ibraim uočava da su ljudi i životinje različito ustrojeni: dok se ljudi mogu zaslepiti zemaljskim slastima i blagodariti Bogu samo za materijalne darove, životinje priroda uči svojoj svrsi i ponašanju. Dositej kroz ove slike ističe da istinska zahvalnost Bogu nije ograničena na zahvalnost za materijalne ili čulne užitke, već podrazumeva svest o daru razuma i sposobnosti duše da čini dobro, te da se usmerava na znanje, pravdu i moralni razvoj. Dositej afirmiše ideju da čovek treba da se uzdigne iznad životinjskog nivoa zahvalnosti, usmeravajući pažnju na opšte dobro, moralni razvoj i duhovne darove. U moralnoj i vaspitnoj perspektivi, Abdul Ibraim pokazuje dve ključne pouke: prvo, da površna zahvalnost ograničena na slast i užitak ne vodi istinskom duhovnom razvoju; i drugo, da čovekova sposobnost razuma i besmrtne duše zahteva svesno i uzvišeno blagodarenje za darove prirode i duhovne sposobnosti. Na taj način Dositejev tekst ispunjava osnovnu svrhu rubrike *Moralne povesti*, pokazujući kako literarni narativ može biti instrument vaspitanja i podsticanja moralne refleksije čitaoca.

Poetičeska sočinjenija u prvom broju časopisa Serbska letopis obuhvataju izbor poetskih priloga koji ilustruju različite žanrove, stilove i kulturne tradicije. U njoj se nalaze pesma Stid (M. S.), Vezilič (L. M.), prevod (L. M.) Horacijeve 7. ode iz knjige IV na slovenski i srpski jezik, kao i dve Anakreontove ode nepotpisanog prevodioca i niz epigrama. Cilj rubrike nije samo književna demonstracija, već i vaspitna i obrazovna funkcija: kroz

različite forme poezije čitaocu se pružaju primeri estetske i moralne vrednosti, razvijaju se osećaj za lepotu jezika i metriku, i podstiče se kulturna i intelektualna refleksija. „Iako u programu Letopisa nigde nije ni nagovešteno negovanje klasične književnosti, ona je veoma prisutna u svim njegovim sveskama kako u prvom (Kaulicijevom) tako i u drugom (Matičinom) periodu Magaraševićevog uredništva" (Milisavac 1986: 170). Uključivanje prevoda klasičnih dela i primera antičke poezije pokazuje nastojanje da se čitoaci upoznaju sa evropskim i klasičnim poetskim tradicijama, dok domaći radovi demonstriraju mogućnosti slovenskog jezika za izraz estetske i moralne misli. Na taj način, rubrika *Poetičeska sočinjenija* obavlja dvojaku ulogu: s jedne strane afirmiše književne tekstove, a s druge strane deluje kao instrument kulturne i moralne edukacije.

Pisma znatni u književstvu Serbalja obuhvata pisma značajnih srpskih književnika, među kojima su dva pisma Dositeja Obradovića, kao i prilozi Trlajića i Solarića. U časopisu ova rubrika ima prevashodno dokumentarnu i prosvetiteljsku funkciju, jer pruža neposredan uvid u misli, moralne stavove i kulturne težnje istaknutih predstavnika srpskog književnog života. Kroz ovu formu, čitaocu se omogućava upoznavanje sa intelektualnim i književnim diskursom epohe, pokazujući načine na koje pisci kroz lične komunikacije oblikuju jezik, prenose moralne i vaspitne poruke i podstiču razvoj nacionalne kulturne svesti. Na taj način, rubrika služi kao instrument kulturne dokumentacije i vaspitanja, integrišući pojedinačne književne priloge u širi idejni i prosvetiteljski program časopisa.

Kratke bibliografičeske vesti o literaturi Slavena pruža sistematizovan pregled značajnih slovenskih autora i njihovih dela. Tekst je organizovan u dva dela: prvi obuhvata ruski književni korpus, pri čemu su prozni pisci i pesnici odvojeni radi preglednosti, a drugi se odnosi na srpske spisatelje, navedene po azbučnom redu. Cilj rubrike je informativni i obrazovni: ona pruža čitaocima sistematizovan uvid u aktuelnu književnu produkciju Slovena, podstiče poznavanje jezičkih i žanrovskih osobenosti i doprinosi razvoju nacionalne književne svesti kroz upoznavanje sa drugim slovenskim tradicijama. Istovremeno, rubrika najavljuje nastavak u drugoj častici, obećavajući time kontinuitet ovog pregleda i dopunu podataka o književnicima i njihovim delima.

„Obaveštenjima i raspravama o novijoj i savremenoj književnosti u glavnom delu Letopisa skoro da nije bilo mesta. Ova književnost je bila potisnuta u Smesice, u kratke informativne beleške, ali neretko se dešavalo da te beleške pređu i u prave male književne raspravice" (Milisavac, 1986, str. 172). Rubrika *Smesice* služi kao mesto za objavljivanje kratkih informativnih priloga, koji se odnose na novine i dostignuća u slovenskoj književnosti, obrazovanju i nauci. U prvoj časti mogu se naći podaci o Gramatikici slavenskih jezika Dobrovskog, informacije o bibliotekama i školskim ustanovama kao što je novosadska gimnazijska biblioteka, kao i najnovija izdanja leksikografskih radova na latinskom, nemačkom i srpskom jeziku. Pored toga, Smesice beleže i važne akademske priloge, kao što je vest o disertaciji Vuka Stefanovića Karadžića, što pokazuje da ovaj segment Letopisa, iako kratak, ima značajnu informativnu i dokumentarnu ulogu, ali neretko prelazi u male književne i naučne rasprave.

IV

„Magarašević je u jednom od najsiromašnijih književnih perioda uspeo da osnuje, održi i razvije jedan književni, upravo književno-istorijski časopis skoro iznad svojih mogućnosti." (Milisavac, 1986, str. 178) Ovim rečima sažeta je suština značaja časopisa Serbska letopis za srpsku kulturu XIX veka. Analiza prvog broja Letopisa pokazuje da je ovaj časopis bio više od publicističkog ili književnog poduhvata: on je predstavljao sistematizovanu platformu za kulturno samoosvešćavanje, vaspitanje i nacionalno utemeljenje. Programski okvir časopisa obuhvatao je raznovrsne rubrike – od *Predislovija* i

Meseceslova, preko pregleda sveštenstva i vojnih struktura, do biografija, moralnih povesti, poezije, pisama i bibliografiskih vesti. Svako poglavlje imalo je specifičnu ulogu u izgradnji kolektivne nacionalne i kulturne svesti: dokumentacija sveštenstva i vojnih elita pokazivala je uređenost i organizaciju srpske zajednice; biografije i moralne povesti prenosile su uzore vrline, učenosti i rodoljublja; poetska literarna ostvarenja podsticala su estetsku, moralnu i kulturnu refleksiju; a kratke beleške u Smesicama i bibliografske vesti pružale su informativni uvid u savremenu slovensku književnu produkciju. Letopis je, pri tome, integrisao prosvetiteljski racionalizam sa romantičarskim akcentom na narodnoj kulturi i nacionalnoj istoriji, istovremeno afirmišući jezičko i duhovno jedinstvo Srba i drugih slovenskih naroda. Panslovenska svest koja provejava u Predisloviju i rubrikama pokazuje da je Magarašević svoj projekat zamišljao kao deo šireg kulturnog dijaloga među Slovenima, što Letopis čini primerom humanističkog i prosvetiteljskog uticaja u uslovima ograničenih institucionalnih mogućnosti. Sve navedeno potvrđuje da je Serbski letopis predstavljao više od časopisa – on je bio kulturni i moralni program, instrument nacionalnog obrazovanja i posrednik između tradicije i modernih tokova. U kontekstu prve polovine XIX veka, Letopis se može razumeti kao paradigma nastojanja srpske inteligencije da književnost i pisanu reč uopšte, iskoristi za oblikovanje identiteta, očuvanje kulturne svesti i razvoj nacionalne samopouzdanosti.

LITERATURA

Jakovljević, D. (2017). Peštanske decenije Matice srpske (povodom 190-godišnjice osnivanja jedne od najznačajnijih kulturnih ustanova srpskog naroda). *Megatrend revija – Megatrend Review, 14*(1), 223–240. Beograd: Univerzitet Megatrend.

Milisavac, Ž. (1986). *Istorija Matice srpske II deo: 1826–1864*. Novi Sad: Matica srpska.

Milisavac, Ž. (1987). *Matica srpska i Vukova reforma*. Novi Sad: Matica srpska.

Negrišorac, I. (2023). *Letopis Matice srpske: objavljenije i prva častica*. Novi Sad: Matica srpska.

Izvor

Serbska letopis (1825). Novi Sad: Matica srpska. Dostupno na:https://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=numerated&id=51&m=2#page/194/mode/1up

SERBSKA LETOPIS (1825): THE CULTURAL MANIFESTO OF THE ERA

Author: BOJANA M. JOKIĆ
E-mail: b.jokic-18098@filfak.ni.ac.rs
Faculty of Philosophy, University of Niš

Aim: The paper examines the cultural, historical, and programmatic significance of the first issue of *Serbska letopis* (1825), arguing that its establishment represented not only a literary undertaking but also an expression of the institutional and cultural self-awareness of the Serbian community.

Material and Methods: The analysis focuses on the first issue's main sections – *Predislovije*, *Meseceslov*, biographical and moral-didactic texts, and poetry – applying a cultural and literary-historical approach. Particular attention is given to the socio-historical context and Georgije Magarašević's programmatic ideas, especially Pan-Slavism.

Results: The analysis shows that *Serbska letopis* was conceived as a comprehensive cultural programme combining Enlightenment rationalism with the Romantic idealisation of national tradition. By bringing together literature, history, moral thought, and documentary material, it functioned as a medium of intellectual enlightenment and the preservation of national identity, while also placing Serbian culture within a broader Slavic and European intellectual context.

Conclusion: The first issue of Serbska letopis represents a programmatic expression of cultural humanism and national enlightenment whose significance extended beyond the literary sphere, laying important foundations for the institutional development of modern Serbian culture in the nineteenth century.

Keywords: Georgije Magarašević; *Serbska letopis*; nineteenth century; national consciousness; Enlightenment; Romanticism; Pan-Slavism